

MEZINÁRODNÍ MIGRACE A MIGRACE V ĚESKÉ REPUBLICĚ

Jana Veselá

Ústav veřejné správy a práva, FES, Univerzita Pardubice

Abstrakt: *Tento èlánek je vi nován problematice mezinárodní migrace, typùm pracovních migrací v Ěeské republice, mezinárodní spolupráci a pøístupu ĚR k EU v oblasti migrace.*

Klíèová slova: *migrace, dùvody migrace, pracovní migrace*

Abstract: *This text is devoted to the explanation of problems connected with the international migration as well as international cooperation and the Czech Republic position to EU in the sphere of migration.*

Key words: *migration, causes of migration, work-migration*

1 Úvod

Stìhování obyvatel – zmìna obce trvalého bydlištì – je v Ěeské republice ve srovnání s jinými zemìmi ménì rozšíøeno, obyvatelstvo ĚR je územnì stabilní. Od prùmyslové revoluce v 19. století je charakteristickým rysem migrace na území ĚR stìhování obyvatelstva z venkova do mìst. Tento proces trvá i v souèasnosti, je však modifikován smìøováním migrace do vnìjších èástí mìstských aglomerací, nikoli do vlastních mìst. Zejména nejví tší mìsta ve svých administrativních hranicích obyvatelstvo ztrácejí vlivem migrace do nejbližšího okolí. Celkový objem vnitøní migrace po roce 1945 v ĚR dlouhodobì klesá, v druhé polovinì devadesátých let stagnoval.

2 Mezinárodní migrace

S mezinárodní migrací souvisí otázka uteèencù, problematika mezinárodních a vnitrostátních váleèných konfliktù (Angola, Uganda, Èad, Mosambik, Rwanda, Burundi) s etnickým pozadím, ale rovnìž pøesuny z dùvodù pracovních pøležitostí (do Francie, Nìmecka, Saúdské Arábie, Libye, USA, Japonsko, Švédsko). Tento druh migrace má dnes již viditelné dopady do oblasti politické, ekonomické, ekologické, demografické, geografické, sociologické, psychologické morální a právní. Mezinárodní migrace zaèíná být postupnì považována za další z globálních problémù lidstva.

3 Typy pracovních migrací

Na trhu práce v Ěeské republice lze odlišit rùzné typy pracovních migrací. Migraèní typy se odlišují podmínkami výkonu zamìstnání, rozsahem, strukturou pracovních èinností a možnostmi regulace poètu cizincù, kteø na trhu práce v Ěeské republice pùsobí.

První a nejrozšíøenìjší migraèní typ pøedstavují obèané Slovenské republiky. Zamìstnání a podnikání obèanù Slovenské republiky je vázáno na povolení k dlouhodobému pobytu v Ěeské republice, pokud se nejedná o obèany SR s povolením k trvalému pobytu. Slovenští zamìstnanci nepotøebují, na rozdíl od cizincù z jiných zemí, povolení k zamìstnání. Zamìstnavatel se sídlem v Ěeské republice je ale povinen ohlásit pøslušnému úøadu práce, že zamìstnává slovenské obèany a v jakém poètu. Cizinecká policie rozhoduje o vystavení povolení k dlouhodobému pobytu za úèelem zamìstnání na základì pøedložení registraèní karty vydané územním orgánem práce (úøadem práce).

Druhý migrační typ představují cizinci s povolením k zaměstnání v České republice. Povolení zaměstnávat cizince vydá úřad práce na základě žádosti zaměstnavatele pouze v případě, že na místním trhu práce nejsou vhodní domácí zájemci o nabízená pracovní místa. Povolení k zaměstnání vystavené cizincům je vázáno na konkrétní pracovní místo a lokalitu. V případě změny zaměstnavatele, druhu práce či místa výkonu zaměstnání je třeba opakovat celou proceduru spojenou s vystavením povolení k zaměstnání cizince. Povolení k zaměstnání je podkladem pro vystavení povolení k dlouhodobému pobytu. Povolení k dlouhodobému pobytu za účelem zaměstnání vydává cizinecká policie v místě, kde se cizinec o práci uchází. Počet cizinců s povolením k zaměstnání v České republice je možno regulovat prostřednictvím bilaterálních úmluv o vzájemném zaměstnávání občanů ČR a jiného státu. Počet zájemců o zaměstnání je v některých případech regulován kvótou, která stanoví, kolik cizinců z určité země může být v České republice v daném roce zaměstnáno. O výši roční kvóty rozhoduje ministerstvo práce a zahraničních věcí na základě komplexní analýzy o vývoji na trhu práce.

Třetí migrační typ představují podnikatelé. Ti jsou vázáni obecnými zákonnými podmínkami, které určují pravidla podnikání v České republice. Pokud nepodnikají na území prostřednictvím zákonného zástupce (kterým může být občan České republiky, anebo cizinec s povolením k trvalému pobytu v České republice, který ovládá český jazyk), jsou povinni žádat o povolení k pobytu. Dokladem pro vydání povolení k pobytu je ohlášení živnostenského podnikání na živnostenském úřadě kdekoli na území České republiky. Počet cizinců podnikajících na základě ohlášené živnosti není nijak omezován, ani není zákonem vymezena oblast a lokalita, ve které mohou cizinci rozvíjet podnikání. Cizí podnikatelé působí na území celé České republiky.

4 Pracovní imigrace

Cizí pracovní síla proudí do České republiky zejména ze sousedních zemí střední a východní Evropy. Trendy ve vývoji zaměstnanosti cizinců podle zemí původu nejsou vždy shodné s celkovými trendy vývoje zaměstnanosti cizinců. Tlak na český trh práce z určitých zemí je nadále silný a poklesl jen v některých případech. Pozornost bude věnována cizincům, jejichž zastoupení je na trhu práce v České republice vysoké, anebo jejichž počet rychle stoupá, přestože byl v době vzniku státu nulový, anebo zcela zanedbatelný. Vývoj pracovních migrací z různých zemí původu cizinců závisí nejen na situaci na trhu práce v České republice, ale i na situaci na trhu práce okolních zemí. Roli zde sehrává řada historických a politických událostí, jejichž analýza přesahuje rámec tohoto článku.¹

Nejsilnější migrační proud směřuje na území České republiky tradičně ze Slovenska, jak dokládá předchozí analýza vybraných migračních typů. Pracovní migrace ze Slovenské republiky do České republiky se zásadním způsobem odlišují od jiných svojí historií, rozsahem i kvalitou. Geografická blízkost, kulturní a jazyková podobnost, historické i současné úzké vazby, obdobné ekonomické prostředí, jakož i míkčí legislativní podmínky pro zaměstnávání slovenských občanů v ČR na rozdíl od cizinců jiných zemí vytvářejí předpoklady pro jejich dlouhodobý růst.

Druhou nejčetněji zastoupenou skupinou cizinců představují Ukrajinci. Počet pracovních povolení vystavených povolení Ukrajincům v posledních letech prudce narůstal. Proto byly učiněny kroky k regulaci jejich počtu.

Reakcí na snahu českých úřadů omezit počet pracovních povolení pro občany Ukrajiny bylo, že rychle vzrostl počet Ukrajinců podnikajících v ČR na základě živnostenského oprávnění. Uvedený fakt nelze interpretovat jako příznivý ukazatel rozvoje drobného podnikání této národnostní skupiny v ČR, ale mnohé zkušenosti signalizují, že je tímto způsobem pouze obcházena legislativa. Mnozí z tzv. živnostníků vykonávají ve skutečnosti

¹ Blíže viz: Horáková, M. vývoj pracovních migrací. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1998, str. 33

závislou ekonomickou činnost a nikoli podnikání ve smyslu zákona. Jedná se v podstatě o skryté zaměstnance, za niž ten, kdo je angažuje, právně neodpovídá. Počet podnikatelských subjektů z řad ukrajinských občanů vzrostl od konce roku 1995 do konce roku 1996 zpočtu 809 osob na 2 670 osob a poté dále stoupal. Na konci roku 1997 bylo evidováno celkem 8 696 ukrajinských podnikatelů a na konci prvního pololetí 1998 to bylo 8 968. Podobné tendence ve vývoji zaměstnanosti cizinců lze pozorovat i v případě občanů i jiných států. Nejvýraznější je patrný vliv cizích pracovníků zaměstnaných na základě pracovních povolení do oblastí živnostenského podnikání u Vietnamců. Na konci prvního pololetí 1998 podnikalo na území České republiky na základě živnostenského oprávnění téměř 16 000 vietnamských občanů.

Poslední výraznou skupinou cizinců na trhu práce v ČR představují občané Polska. Jejich počet v průběhu posledních let stoupá. Většina polských občanů je zaměstnána na základě pracovního povolení vystaveného v rámci kontraktu polské a české firmy.

Nejvýraznější skupinou cizinců z vyspělých zemí představují na trhu práce v České republice od počátku občané USA. Jejich vliv ale podstatně slábne. V průběhu let se snižuje zejména počet občanů USA s povolením k zaměstnání, ale narůstá počet těch, kteří podnikají. Počet cizinců na trhu práce České republiky ze zemí EU se vyvíjí odlišně od zemí střední a východní Evropy.

Celkově lze shrnout, že vývoj nepodléhá tak výrazným a patrně i náhodným výkyvům jako v případě zemí bývalého socialistického bloku. Je to patrně způsobeno odlišným charakterem pracovních aktivit občanů EU, kteří jsou zaměstnávání obvykle ve vysoce kvalifikovaných profesích jako experti anebo klíčové zaměstnanci firem či jejich poboček se sídlem na území České republiky. Jejich počet je více méně stabilizovaný.

5 Pracovní emigrace

Odliv pracovníků z České republiky za hranice je nižší nežli vliv cizinců na český trh práce a postupně slábne. Je to jednak v důsledku restriktivních opatření chránících trh práce členských států EU před vlivem pracovních imigrantů z jiných než členských zemí, ale i v důsledku poklesu zájmu českých občanů o práci za hranicemi.

Úplné statistické údaje o celkovém počtu českých občanů, kteří vyhledali pracovní příležitost za hranicí státu nejsou k dispozici. Statisticky je zachycena pouze část pracovních migrací směřujících do Německa. Počet českých občanů zaměstnaných v Rakousku není statisticky sledován.

Lze předpokládat, že početní zájem českých občanů za hranicemi obecně ochabí anebo se promění v zájem platonický. Osoby migrující za prací hledají obvykle ekonomicky výhodnější zaměstnání. Komplikace s vyhledáváním práce, životní náklady a relativní pokles v rozdílu ve výši mzdy doma a za hranicemi již mohou dnes odrazovat. Mimoto řada českých občanů shledala, že po návratu domů není snadné ihned získat nové zajímavé zaměstnání a ti, kteří myslí více do budoucna, dávají přednost kariéře doma a začínají si vážit dobrého pracovního místa.

6 Mezinárodní spolupráce v oblasti migrace

Aktivity České republiky na mezinárodním poli v oblasti migrace probíhaly v roce 2000 jak po bilaterální linii, zejména s partnerskými orgány sousedních států, tak po multilaterální linii, především v rámci Evropské unie a činnosti tzv. Budapeštské skupiny. Česká republika participovala i na dalších mezinárodních akcích a seminářích pořádaných příslušnými institucemi a partnerskými orgány.

Kontakty po linii Evropské unie byly v nově aplikaci schengenské prováděcí dohody v praxi a výměně informací o nelegální migraci a vízové praxi. Tato spolupráce má značný význam pro postupné začleňování České republiky do evropských struktur. V rámci

Rady Evropy zástupci České republiky působí v jednotlivých výborech, které se zabývají migrační a uprchlickou problematikou a integrací imigrantů do společnosti.

Česká republika se rovněž zapojila do činnosti tzv. Budapeštského procesu². Uskutetnila se řada jednání na různé úrovni k problematice migrace, vízové politiky, ochrany hranic apod. Jejich smyslem bylo nejenom získat informace o situaci v jednotlivých zemích, ale i prezentovat česká stanoviska k projednávaným problémům. Česká republika je v rámci Budapeštského procesu vysoce aktivní a je tak vnímána i oceňována zahraničními partnery. Značný význam má i spolupráce s Mezinárodním centrem pro výzkum migračních politik, které se zabývá především migrací ve státech střední a východní Evropy a zároveň informuje země tohoto regionu o nových migračních trendech v členských státech Evropské unie.

Pro řešení azylové problematiky měly význam kontakty České republiky s Úřadem vysoké komisařky OSN pro uprchlíky.

Bilaterální jednání se sousedními státy byla zaměřena zejména na problematiku malého pohraničního stavu, odbavování v silniční, železniční a vodní dopravě, výměnu informací o stavu ochrany společných státních hranic, kontrolu přeshraničního provozu, fungování hraničních přechodů a překračování státních hranic. Spolupráce probíhala i s dalšími státy; jednalo se například o kontakty s Francií jejichž cílem bylo seznámit se s řešením cizinecké problematiky v zemi a s fungováním informačního systému ve vztahu k cizincům.

V rámci bilaterálních styků byla například sjednána smlouva mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o spolupráci policejních orgánů a orgánů působících při ochraně státních hranic v pohraničních oblastech, v prosinci 2000 byly vyměněny ratifikační listiny ke smlouvě mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o ulehčení pohraničního odbavování v silniční, železniční a vodní dopravě.

7 Přístup České republiky k Evropské unii v oblasti migrace

Česká republika usiluje o vstup do Evropské unie. Proces integrace je provázen zvýšenou pozorností členských států EU na dodržování zásadních principů a postupů přijatých Radou Evropy, mezi něž patří zejména pluralitní demokracie, ochrana lidských práv a principů právního státu, vyloučení všech forem znevýhodňování jednotlivců i sociálních skupin. včetně ochrany práv migrujících pracovníků legálně zaměstnaných v zemi. V rámci integračních procesů bude třeba řešit i problémy spojené s volným pohybem pracovních sil ve společném prostoru zemí Evropské unie a migrací cizinců z tzv. třetích zemí, které nepatří k zemím Evropské unie.

Existence společného trhu vyžaduje odstranění bariér, které znemožňují volný pohyb osob, zboží, kapitálu a služeb. Společné evropské občanství dává každému občanu Evropské unie právo svobodně se pohybovat a usídlit kdekoliv ve společném prostoru zemí Evropské unie a participovat na politickém životě členského státu, kde má trvalý pobyt. Současná cizinecká a vízová politika zemí Evropské unie je výsledkem imigračního tlaku, jemuž je vystavena většina členských států. Maastrichtská smlouva o harmonizaci imigrační a azylové politiky zdůrazňuje nezbytnost základních restriktivních opatření vůči migracím tzv. třetích zemí, které nejsou členy Evropské unie.

Příspěvek migrace politiky České republiky standardům zemí Evropské unie patří k významným úkolům dneška. Migrační politiky ovlivňují domácí i zahraniční trhy práce. Proto je třeba, aby byly harmonizovány. Opatření přijatá zeměmi Evropské unie v souvislosti s volným pohybem osob mají pro Českou republiku řadu významných konsekvencí, které se netýkají pouze změny v oblasti legislativy, ale i širších souvislostí.

Migrační procesy probíhající v České republice v období před vstupem do Evropské unie procházejí strukturální a kvantitativní proměnou. Liberální a relativně otevřená politika vůči

² Budapeštský proces – zabývá se prevencí a potíráním nelegální migrace

zaměstnávání cizinců na trhu práce v ČR uplatňovaná do konce roku 1996 reaguje již dnes na migrační politiku Evropské unie. Jsou přijímána regulační opatření, jimiž je usměrňován vliv zahraniční pracovní síly. Dalším důvodem pro redukci cizí pracovní síly je zhoršující se situace na domácím trhu práce.

Zahranění pracovní síla tvoří dnes pároženou součást trhu práce České republiky, stejně jako je tomu v jiných evropských zemích. Cizinci získávají pracovní místa v nenasyčených odvětvích národní ekonomiky a vyplouvají strukturální deficity trhu práce regionů, okresů, lokalit, odvětví, oborů a profesí. Obvykle představují levnější, nenárovnou a výkonnou pracovní sílu. Bývají zaměstnáváni na termínované pracovní smlouvy, po jejichž ukončení nemají vůči nim jejich zaměstnavatelé žádné trvalé závazky. Proto jsou pro podnikatelskou sféru atraktivní a poptávka po cizí pracovní síle na trhu práce je stále vysoká. Cizinci jsou zaměstnáváni na základě pracovní smlouvy anebo podnikají na základě živnostenského oprávnění (nezávislé samostatné podnikání vykonávané na vlastní jméno a odpovědnost s využitím vlastních prostředků a materiálu). Zaměstnávání cizinců se řídí právními předpisy České republiky.

Česká republika reguluje počet cizinců na trhu práce pomocí standardních mechanismů užívaných v zemích Evropských společenství, k jejichž přičlenění směřuje. Základním nástrojem k regulaci pracovních migrací je institut povolení k zaměstnání. Postupně jsou uzavírány bilaterální dohody se zeměmi, jejichž občané hledají ve větší míře pracovní uplatnění v ČR. Rychlý vliv cizí pracovní síly z určitéch zemí je regulován omezováním počtu povolení k zaměstnání, které je možno pro zaměstnavatele dané země vystavit. Stanovené množství kvót se řídí situací na trhu práce v České republice.

8 Závěr

Česká republika patří mezi země, v nichž si studium migrace zaslouží mimořádnou pozornost. Jako malá země ve středu Evropy a bezprostředně na hranici Evropské unie se stává průsečíkem migračních proudů, směřujících z východu na západ i z jihu na sever a postupně i cílovou zemí.

Poety uprchlíků, ženů, žadatelů o azyl strmě stoupají a sílí i zájem cizinců dlouhodobě nebo trvale se v České republice usadit. Přitom je zřejmé, že ani obyvatelstvo České republiky, ani státní orgány nejsou zatím na počínající migrační vliv připraveny. Navíc současná velmi nízká porodnost v ČR spolu s očekávaným nedostatkem kvalifikovaných pracovníků v některých oborech vede k úvahám politiků o posílení imigrace do ČR. Vláda ČR se již začala zabývat přípravou programu systematické regulované imigrace ze zahraničí. Není ovšem jedinou evropskou vládou, která podobný program připravuje a přitažlivost členských zemí Evropské unie je pro potenciální imigranty silnou motivací.

Jako reálná se jeví i perspektiva dočasného, ale i trvalého vystěhování mnoha obyvatel ČR do migračně atraktivnějších evropských zemí – a je pravděpodobné, že to budou lidé patřící k nejvzdělanějším, nej kvalifikovanějším. Rozporné jsou zatím zejména názory na migrační situaci ČR po předpokládaném vstupu ČR do Evropské unie.

Výrazné změny jsou zaznamenávány i v migraci uvnitř ČR. Velká města včetně hlavního města Prahy začala v posledních letech zaznamenávat migrační úbytek, počet vystěhovaných je vyšší než počet přistěhovaných, patrně je naopak migrační směrování do venkovských zázemí velkých měst. Rozsah a směry migrace v ČR jsou zatím dány rozdíly v bytové výstavbě, na změny pracovního trhu migrace reaguje až poměrně pomalu.

Podmínky diktované trhem s byty jsou protikladné podmínkám trhu s pracovními příležitostmi. To je zákonitost, daná normální situací: tam, kde je více atraktivních pracovních příležitostí, je atraktivnější, a proto i dražší bydlení a naopak. Dosud např. nejsou patrně migrační přesuny většího počtu obyvatel z oblastí s vyšší mírou nezaměstnanosti do oblastí s více pracovními příležitostmi.

Rozdíly ukazatelů nezaměstnanosti mezi okresy vzrůstají, a až na výjimky nejsou vyrovnávány migrací. Bezprostřední příčinou je nesporně tradiční plnění na dosavadním bydlišti, působení této psychologické příčiny by však rychle zesláblo, pokud by bylo kompenzováno přijatelnou nabídkou bydlení v místě nebo okrese potenciálního nového pracoviště. Nedostatek disponibilních a finančně dostupných bytů limituje a mnohdy přímo znemožňuje migraci za pracovními příležitostmi. Rozhodující vliv pro intenzitu a směr vnitřní migrace je dlouhodobý útlum bytové výstavby.

Cílem článku bylo zhodnotit důvody vnitrostátního stěhování obyvatelstva. Česká statistika zjišťuje od roku 1966 u občanů důvody přestěhování. Statisticky jsou podchyceny tyto vybrané důvody (přiblížení se k pracovišti, změna pracoviště, studium, sňatek, rozvod, bytové důvody, zdravotní stav, následování rodinného příslušníka, jiné důvody), ke kterým má migrant možnost se přihlásit. Jde tedy spíše o subjektivní rozhodování při vážení řady důvodů, které mohou vést k migracím. Jak se v praktické části ověřilo nejčastěji uváděným důvodem v České republice jsou bytové důvody (31%). Dále následovalo studium (22%), sňatek/rozvod (15%), následování rodinného příslušníka (12%), jiné důvody (10%), přiblížení se k pracovišti (5%), změna pracoviště (3%), zdravotní stav (2%).

Na statistickém hlášení o stěhování je vykazována i příčina stěhování každé jednotlivé osoby. Migranti jsou žádáni o vyjádření svého postoje, nejde o objektivně danou skutečnost, jakou je pohlaví, věk, ale o individuální subjektivní postoj. Protože občan není povinen v tomto případě svůj postoj vyjadřovat, velký podíl mezi zjištěnými příčinami tvoří „jiné důvody“. Tím, že na hlášení občan vyznačil právě rubriku „jiné důvody“, většinou dává najevo svou nechuť skutečnou příčinu uvést. Je to legitimní postup a vysoký podíl „jiných důvodů“ je nutno respektovat.

Od roku 1986 je mezi předtištnými příčinami stěhování „následování rodinného příslušníka“. Její zařazení bylo logické, protože je jediným důvodem stěhování naprosto většiny lidí. O vlastním motivu stěhování rodiny ovšem tato kategorie nevypovídá a struktura příčin stěhování do roku 1985 není plně srovnatelná se strukturou v pozdějších obdobích.

Bytové důvody a „následování rodinného příslušníka“ jsou nejčastěji uváděnými důvody stěhování v České republice. Výrazně klesl počet stěhování, zdůvodněných změnou pracoviště, naopak mírně vzrostl podíl zdravotních důvodů. Nápadný je postupný růst výskytu příčiny „jiné důvody“. Vyplývá pravděpodobně z rostoucí nechuť občanů sdělovat „údům“ své subjektivní postoje, z pocitu, že rubrikou na statistickém hlášení je narušována ochrana jejich soukromí. Odpovídá tomu i skutečnost, že „jiné důvody“ se pravidelně nejčastěji vyskytují u vystěhovalých z Prahy, jejichž obava z porušování soukromí bývá nejrozšířenější. Mechanické zaškrtnutí nic neřekající rubriky je přirozenou reakcí.

Stěhování obyvatel – změna obce trvalého bydliště – je v České republice ve srovnání s jinými zeměmi méně rozšířeno, obyvatelstvo ČR je územně stabilní. Od průmyslové revoluce v 19. století je charakteristickým rysem migrace na území ČR stěhování obyvatelstva z venkova do měst. Tento proces trvá i v současnosti, je však modifikován směřováním migrace do vnitřních částí městských aglomerací, nikoli do vlastních měst. Zejména nejvíce města ve svých administrativních hranicích obyvatelstvo ztrácí vlivem migrace do nejbližšího okolí. Celkový objem vnitřní migrace po roce 1945 v ČR dlouhodobě klesá, v druhé polovině devadesátých let stagnoval.

V průběhu devadesátých let výrazně klesla intenzita migrace mladých mužů ve věku 20-24 let, kteří jsou trvale migračně nejmobilnější skupinou. Vedle poklesu bytové výstavby se zde projevuje změna koncepce základní vojenské služby. Ještě v osmdesátých letech byla migrace mladých mužů z někdejšího trvalého bydliště do místa, kde prožili vojenskou službu a kde často uzavřeli sňatek a našli si nové zaměstnání, běžná. Zkrácení základní vojenské služby a zejména její výkon v blízkosti místa bydliště tuto motivaci migrace podstatně omezila.

Pro svůj malý objem současné migrace v ČR zatím dostatečně neplní své sociálně-ekonomické funkce, zejména vyrovnávání pracovního potenciálu. Nezměnilo na tom nic ani nepatrné zvýšení jejího objemu v posledních letech. Migrace zatím nepřispívá významněji ani k tlumení regionálních rozdílů v míře nezaměstnanosti. Migrace nezaměstnaných za pracovními příležitostmi nabízenými ve vzdálenějších územích je nepatrná, jejímu rozvinutí brání bytová situace.

9 Literatura

- [1] ALEŠ, M.: *Objem a struktura vnitřní migrace v České republice*. Demografie 3/2000
- [2] DIAMANT, J.: *Psychologické problémy emigrace*. Praha, Grada Publishing 1994
- [3] HORÁKOVÁ, M.: *Vývoj mezinárodních pracovních migrací v České republice*. Praha, VÚPSV 1998
- [4] SRB, V.: *Důvody stěhování v České republice 1991 – 1995*. Demografie 3/1997
- [5] Populační, ekonomický a národnostní vývoj pohraničních okresů ČSR od roku 1930 do roku 2010. Praha 1989
- [6] Párůstek obyvatelstva podle oblastí, krajů a okresů. Praha 2000

Kontaktní adresa:

PhDr. Jana Veselá, CSc.
Univerzita Pardubice, Ústav veřejné správy a práva
Studentská 84, 532 10 Pardubice
tel.: 466 036 168
e-mail: jana.vesela@upce.cz, eva.backovska@upce.cz

Recenzoval: doc. RNDr. Jan Víték, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové